

EĞİTİMDE 4+4+4 SİSTEMİNİN (MODELİNİN) KARŞIT PROGRAM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

Burhan AKPINAR**
Ayşenur DÖNDER***
Bilal YILDIRIM****
Osman KARAHAN*****

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 4+4+4 eğitim sistemini, karşıt program bağlamında ve eğitim programlarının uzak hedefi, felsefi ve sosyal temeli ile eğitim kademeleri itibarıyla değerlendirmektir. Nitel karakter arz eden çalışmanın verileri, konuyla ilgili resmi dokümanlar ile medyadan elde edilmiştir. Verilerin analizinden ulaşılan sonuçlar şöyledir: Yazılı bir eğitim felsefesi olmayan Türk eğitim sisteminin, temel referanslarını Anayasa, ilgili yasalar ve şura kararlarından aldığı kabul edildiğinde, 4+4+4 eğitim sistemi, eğitim programlarının felsefi temeli boyutu itibarıyla karşıt program olarak nitelenemez. Türk eğitim sisteminin uzak hedefi, “çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak” olarak kabul edildiğinde, 4+4+4 eğitim sistemi, uzak hedefi itibarıyla karşıt değil; mevcut sistemin ıslahı olarak nitelenebilir. Ancak 4+4+4 eğitim sistemi, bünyesindeki eğitim programlarının dayandığı epistemolojik taban itibarıyla, önceki programların karşıtı kabul edilebilir. 4+4+4 eğitim sistemi, programlara eklenen seçimlik dersler ile esnek eğitim anlayışıyla programların sosyal temelinin ikmal etmiştir denilebilir. Son olarak geçiş dönemindeki olası aksaklıklar bir yana, 4+4+4 eğitim sistemi, sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasının, çocukların gelişim özelliklerine yönelik yol açtığı iddia edilen sakıncaları azaltma, mesleki eğitimin önünü açma ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlama yolunda atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.

Anahtar sözcükler: 4+4+4 eğitim sistemi, 4+4+4 eğitim modeli, karşıt program, eğitim reformu, 12 yıllık kesintili eğitim, temel eğitim

* Bu çalışma, 12-14 Eylül 2012 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi tarafından düzenlenen 21. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

*** Araş. Gör., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

**** Araş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü

***** Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

THE EVALUATION OF 4+4+4 SYSTEM (MODEL) IN EDUCATION IN THE CONTEXT OF OPPOSITE CURRICULUM

SUMMARY

The purpose of this study is to evaluate 4+4+4 education system in the context of opposite curriculum and with respect to its different dimensions. These dimensions are the remote objective, philosophical and social bases of the curriculum and educational levels. The data of the study which is a qualitative one, have been obtained from the official documents and media sources related with the study. The results attained through the analyses of the data are: when the basic references of the Turkish educational system, which lacks a written educational philosophy, are taken as the constitution, the related legislations and decisions of the educational council, 4+4+4 education system can't be described as an opposite curriculum in terms of its philosophical basis dimension. The 4+4+4 education system can be regarded as the reform of the existing system rather than an opposite curriculum in terms of its remote objective when its remote objective is regarded as "reaching the level of contemporary civilization". However, 4+4+4 education system can be regarded as the opposite curriculum of the preceding curricula in terms of epistemological bases on which the curricula it includes are based on. 4+4+4 education system can be said to have completed the social basis of the curricula with its flexible educational approach supported by elective courses. Finally, 4+4+4 education system can be seen as a step towards reducing the alleged troubles concerning the developmental features of children caused by eight-year non-stop primary education, facilitating the vocational education and ensuring the equal opportunity in education except that possible problems during changeover process.

Keywords: 4+4+4 education system, 4+4+4 education model, opposite curriculum, education reform, 12 years intermittent education, basic education

Gerileme sürecinde birçok kültürel değeri gibi özgün eğitim sistem ve modellerini değiştiren Osmanlı Devleti ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti, yaklaşık iki asırdır eğitimde sistem arayışını sürdürmektedir. Bu arayış, genel hatlarıyla Osmanlı döneminde Avrupa'dan ve Cumhuriyet döneminde ise, Avrupa ve ABD'den eğitim modeli ithal etmek şeklinde cereyan etmiştir. Bu noktadan hareketle, Türk eğitim sistemi (TES)'nin, özellikle de eğitim programları bakımından yaklaşık iki asırdır Batı etkisinde olduğu söylenebilir (Akyüz, 1996).

Eğitimdeki sistem arayışının bir sonucu olarak TES'nde eğitim programları bağlamında, Cumhuriyet dönemi boyunca, reform, düzenleme ve yeniden yapılanma gibi çeşitli isimler altında birçok düzenleme yapılmıştır. Ancak özü itibarıyla Türkiye'nin tarihi, kültürü ve sosyo-ekonomik yapısına uygun olmadığı için bunların çoğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim Saiyidain'ın (2003: 40), “başkalarının gözlükleriyle dünyaya bakma” olarak nitelediği bilim (fikir, felsefe) ithalinin, bize ufuk açıp vizyon sağlamadığı ortadadır (Tozlu, 2005). Topçu (1998: 27–28) “cinayet” olarak nitelediği bu durumu, “yüzyıldan fazla zamandır sıra ile Fransız, Alman, İngiliz kültür ve maarifine teslim olduktan sonra bugün ABD için bile korkunç yıkım kaynağı olan Amerikan maarifine sığınma” biçiminde ifade etmiştir.

TES'nde eğitim programları bağlamında gerçekleştirilen reformların sonuncusu 2004 yılı reformudur. Bu reformun devamı veya tamamlayıcı olarak nitelenebilecek olan 12 yıllık kesintili ve zorunlu eğitim sistemi ise 6287, 222, 3308, 4306 ve 2547 sayılı kanunlar ile 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda (METK) değişiklikler yapılmakta ve eğitim süresi 8 yıldan kesintili olacak şekilde 12 yıla çıkarılmaktadır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012: madde 2, 3, 8-10, 13). İlgili Bakan tarafından “paradigma değişimi” (Gençdal, 2012) olarak nitelenen 4+4+4 eğitim sistemi, birçok ciddi değişimi beraberinde getirmiştir. Aslında birçok boyutu olmasına rağmen, bu sistem, kamuoyunda en çok okula başlama yaşı, eğitim kademeleri ve imam hatip ortaokulu boyutlarıyla tartışılmıştır. Tartışmaların dozunu artıran diğer bir nokta da, 4+4+4 eğitim sistemiyle 1998 yılında uygulamaya konulan “8 yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretim” uygulamasının yerini, 4 yılı ilkokul, 4 yılı ortaokul ve 4 yılı lise olmak üzere kesintili ve zorunlu sisteme terk etmesidir. Eğitimde insan yetiştirme planı veya projesi olarak nitelenen eğitim programlarının felsefi, bireysel, sosyal ve ekonomik olmak üzere çeşitli dayanakları olduğu halde, ilgili tartışmaların sistemin politik boyutuna odaklanması (takılması), sözü geçen diğer boyutları gölgede bırakmıştır. Dolayısıyla da bütünsel olarak sistemi ve dayandığı temel paradigmayı anlamak güçleşmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından, 2004 yılı ve sonrasında da 2012 yılında gerçekleştirilen reformlar ile ilgili kamuoyunda desteğin ve tenkitin bir arada bulunduğu görülmektedir. Bu düzenlemeleri destekleyen birincisi kesim, “çağdaş” olarak adlandırdıkları sözü geçen reformları, çağın gereği olarak nitelendirmektedir. 4+4+4 eğitim

sistemini, çocukların gelişimsel özellikleri (Öztürk, 2012), mesleki eğitim (Özgenç, 2012) ve eğitimde fırsat eşitliği (Ünal, 2012) için doğru bulan bu çevreler, uygulamayı “eğitimde büyük bir adım” olarak nitelendirmektedir (Erdoğan, 2012). Bu reformlara karşı olan ikinci kesime göre ise, 2004 yılı reformu, IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası örgütlerin bir dayatması olup, amacı TES’ni manipüle etmektir (Özdem, 2008; Akçamete, 2008). Kurul (2008), bu reformları “sermayenin eğitime girmesi” olarak nitelendirmiştir. 2004 yılı eğitim reformunu, küresel güçler, neo-liberal ideoloji ve post-modernizmin eğitimdeki izdüşümü olarak niteleyen bu kesim, sözü geçen reformu, eğitimde laik ve demokratik çizgiden kopma olarak nitelemişlerdir. Cumhuriyetin kuruluş felsefesiyle tam olarak uyummadığını (Merter, 2005) iddia etmeleri ve bu reformla ulus devletin dağılma riskine dikkat çekmişlerdir (Bilir, 2006; Aydın, 2006). Eğitim programları bağlamında 2004 yılı reformunun devamı olduğu için, bu görüş ve eleştiriler, 4+4+4 eğitim sistemi için de geçerlidir denilebilir. Dolayısıyla eğer cumhuriyetin kuruluş felsefesi ile tam olarak uyumlu değilse, Anayasanın değişmez hükümlerini dışlamaya çalışıyorsa (Demir, 2012), ulus devleti dağıtma riski taşıyorsa (Bilir, 2006; Aydın, 2006) ve kız çocukların örgün eğitimde okullaşma oranlarında düşüşe yol açacaksa (Uluğbay, 2012), 4+4+4 eğitim sistemi (en azından eğitim programları boyutuyla) “karşıt program” olarak değerlendirilebilir mi? Konunun aydınlığa kavuşturulması için 4+4+4 eğitim sisteminin karşıt program bağlamında ele alınmasında yarar vardır.

Türkiye’ye eğitim literatürüne Prof. Dr. Veysel Sönmez tarafından kazandırılan “karşıt program” (opposite curriculum) kavramı, MEB’in resmi eğitim program hedeflerinin karşıtını ifade etmektedir. Karşıt program, Sönmez (2008a) tarafından “devletin uzak ve yakın hedeflerine göre insanları yetiştiren resmi program hedeflerinin tam karşıtını savunan kişileri yetiştirmek üzere oluşturulan program (yetişek)” şeklinde tanımlanmıştır. Karşıt programın amacını “resmi yetişeceği ortadan kaldıracak, kurulu ideolojiiyi, düzeni, yapıyı, kurum ve kuruluşları, değer ve inançları yıkıp yenisini kuracak bireyleri yetiştirmek” biçiminde ifade eden Sönmez (2008a), konuyla ilgili olarak şöyle devam etmektedir:

“Karşıt program bunu önceleri açıkça yapamaz; çünkü örtük yetişegin içine gömülü haldedir; üstelik ilk başta buna gücü de yetmez. Karşıt yetişek, resmi ve örtük yetişin içinde gömülü halden, kuluçka, palazlanma, ortaya çıkış, başkaldırma ve direnme, işbaşında olma dönemi olmak üzere beş aşamadan geçerek oluşumunu tamamlar. Karşıt yetişek, resmi ve örtük yetişegin yerini alınca, kendisi resmi yetişek olur”.

Karşıt programın olumsuz boyutunu bu şekilde özetleyen Sönmez (2008a), olumlu bakış açısıyla, bu programın sisteme katkılarını ise aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Her resmi ve örtük yetişegin içinde karşıt yetişek vardır. Bu şimdilik kaçınılmazdır. Karşıt yetişek, yaşama yeni bir yanıtır. Resmi ve örtük yetişegin çözemediklerine yeni bir çözüm, bireyin ve toplumun kurtuluşu için yeni bir yol olabilir.

Genellikle çoğu karşıt yetişek, bireyi ve toplumu daha ileriye götürebilir. Böyle bir durumda, karşıt yetişek yaşamın yeniden üretilmesini sağlayabilir. Bu çok önemli bir katkıdır, yeniden diriliştir. Bunun tersi de doğrudur. Her bir karşıt yetişek, resmi ve örtük yetişege bir tepki olarak ortaya çıkar”.

Literatürde yer aldığı kısa şekliyle özetlenen karşıt program, mercek altına alındığında Sönmez (2008a)'in konuyu, eğitim programının uzak (politik) hedefleri bağlamında ve tez-antitez ekseninde ele aldığı görülmektedir. Bu bağlamda karşıt programın biri olumsuz, diğeri olumlu iki anlamından söz edilebilir. Olumsuz anlamda, resmi eğitimin amaçlarını yıkmak amacıyla, mevcut eğitim programlarına gizlenmiş bir zit ideolojik amaçtan söz edilebilir. Olumlu anlamda ise karşıt program, resmi eğitim programlarını yenileme fırsatı sunan yenileyici karşıt amaçlardan söz edilebilir. Karşıt program, daha çok eğitim programlarının uzak hedefleri bağlamında tanımlanmıştır. Eğitim yoluyla yetiştirilecek bireylerin felsefi profili ile ilgili olan eğitimin uzak hedefleri, okul sistemiyle devletin (sistemin) mevcut ideolojisine uygun bireyler yetiştirilmesini öngörür. İçerik olarak devletin olumladığı ve eğitim yoluyla kitlelere benimsetmeye çalıştığı “iktidar bilgisi” tartışmalarını çağrıştıran karşıt program kavramına yakından bakıldığında, bu kavramın etimolojik ve kapsam bakımından yeterince açıklanamadığı ve kavramın altının iyi doldurulmamış olduğu söylenebilir. Bu durumda, zaten oldukça karmaşık olan eğitim literatürüne muğlak bir kavram daha eklenerek, bu karmaşa artırılmıştır denilebilir.

Bu çalışmada eğitim programları bağlamında 2004 yılı reformunun devamı veya tamamlayıcı olarak kabul edilen 4+4+4 eğitim sistemi, modelin bünyesindeki eğitim programlarının uzak hedefleri itibarıyla ele alınmış ve Sönmez'in (2008a) tanımladığı şekliyle karşıt program bağlamında değerlendirilmiştir. Eğitim programlarının felsefi, epistemolojik ve politik doğası gereği, değerlendirmede, sisteme ilişkin politik kararlar ile ilgili eğitim programlarının felsefi ve epistemolojik dayanakları da irdelenmiştir.

4+4+4 eğitim sistemini, karşıt program bağlamında değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma, veri kaynakları ve verilerin analizi süreci itibarıyla nitel bir karakter arz etmekte olup, “doküman (belge) incelemesi” (Mayring, 2000: 36) modelindedir. Doküman incelemesi, “araştırılması hedeflenen olgu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187). Analiz için veri kaynakları, ilgili literatüre ek olarak, konuyla ilgili yazılı basın ile internette yayınlanmış yazı, haber, yorum ve röportajlardan oluşmaktadır. İnternet yoluyla yapılan taramada değerlendirmeye konu olan 4+4+4 eğitim sistemi lehindeki ve aleyhindeki yazılara birlikte yer vermeye çalışılmıştır. Çalışmada, toplanan bu verilerden yola çıkarak yapılan yorumlar yoluyla, “okuyucuya konu ile ilgili betimsel bir resim sunmak” (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 48) amaçlanmıştır.

Genelde 4+4+4 eğitim sistemi, özelde ise bu sistemin bünyesinde bulunan eğitim programları, karşıt program bağlamında ele alınarak çeşitli boyutlar itibarıyla

değerlendirilebilir. Çalışmada bu boyutlar eğitimin felsefi (politik) temeli, eğitim programlarının uzak hedefi, eğitim programlarının sosyal temeli ve eğitim kademeleri konuları ile sınırlanmıştır.

Eğitim Programlarının Felsefi (Politik) Temeli Bağlamında 4+4+4

Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi: Eğitim programları felsefi, sosyal, bireysel ve ekonomik temeller üzerine kuruludur. Bunlardan felsefi temel programlarına yön verip, kılavuzluk yaptığı ve bu konudaki kararlara esas teşkil ettiği için çok önemlidir. Programların felsefi temeli bir ya da birkaç eğitim felsefesinden ilham alır. Ancak TES'e ilham verecek, açıkça ortaya konulmuş ve yazılı bir eğitim felsefesi olmadığı (Şişman, 1999; Demirel, 1999) veya bunun "yamalı bohça" gibi (Türkoğlu, 2005) olduğu belirtilmektedir. Bazı yazarlara göre (Sönmez, 2008b; Ünder, 2008), cumhuriyetle birlikte TES'in, en azından teoride felsefesi ilerlemecilik ve pragmatizme (Akçamete, 2008) dayandırılmıştır. Doğan'a (1997: 35) göre bu dayanaklar, yasalar, hükümet programları ve şura kararlarıdır. Benzer şekilde, her ülkenin ulusal bir eğitim politikası olduğunu belirten Adem (1995: 1), bu politikanın kaynağını ise Anayasa, ilgili yasalar ve kalkınma planları olarak sıralar. Bu anlamda Türkiye'de eğitim programlarının felsefi temelleri Anayasa, yasalar, kalkınma planları ve şura kararları olarak kabul edilebilir. Buna siyasal partiler (Demirel, 1999: 23) ile hükümetin eğitim politikası da eklenebilir. Bu kabule dayalı olarak da, eğitim programlarının felsefi temeli, politik temel olarak da adlandırılabilir. Durum böyle olunca, resmi olarak devletin eğitim işlerini yürüten en yüksek merci olan MEB'in, Anayasa ve ilgili yasalarla çelişmeyen eğitimle ilgili kararları da, eleştiriye konu olsalar bile "karşıt" olarak değerlendirmek doğru olmaz. Burada bir karşıtlıktan söz edebilmek için MEB'in aldığı kararların açıkça Anayasa, yasalar, kalkınma planları ve şura kararlarına zıt olması gerekir. Bu durumda, MEB'in 4+4+4 eğitim sistemi ile ilgili olarak aldığı kararlara yönelik olarak "devletin kurucu felsefesi ile çelişiyor" türü eleştirilerin dayanağını bulmak kolay görünmüyor. Üstelik yapılan itiraz üzerine, sözü geçen sisteme kaynaklık eden yasanın (6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu) Anayasa Mahkemesi tarafından da Anayasaya uygun görülmesi, 4+4+4 eğitim sisteminin felsefi temelini, Anayasa ve ilgili yasalarla uyumlu olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4+4+4 eğitim sisteminin felsefi temelini Anayasa ve ilgili yasalarla uyumlu olması, bu sistemde yer alan eğitim programlarının, program teorisi ve eğitimde program geliştirme metodolojisi açısından eleştirilemeyeceği anlamına gelmez. Hatta 4+4+4 eğitim sisteminin felsefi temeli sağlam olsa bile, özellikle okula başlama yaşı gibi bazı kararların alınması aceleye getirilmiştir denilebilir. Hal bu ki, bu kararlar ile eğitim programlarının toplumsal kabul düzeyi ile işlevselliğini yükseltmek adına, aceleye getirilmeden, toplumun tüm kesimlerini sürece dâhil ederek ve ilgili bürokrasi ile akademik camianın görüş ve deneyimlerinden daha fazla yararlanılıyorsa daha iyi olurdu yorumu yapılabilir. Ancak bu yorum, meşruiyetini halktan ve hesap verebilirlik ilkelerinden alan politikacıların, diğer

tüm sektörlerde olduğu gibi, eğitimde de son kararı verme sorumluluğuna gölge düşürmemelidir. Nitekim ülkemizde sıklıkla dillendirilen “özel koşullar” ileri sürülerek bu sorumluluk başka kurum ve kuruluşlara bırakılamaz. Ülkemizde bu konudaki yanlış alışkanlıklar, temayül olarak nitelendirilemez. Bu bakımdan 4+4+4 eğitim sistemi, Anayasa, ilgili yasalar ve şura kararlarına zıt olmadığı için, eğitim programlarının felsefi (politik) temeli bağlamında karşıt program olarak değerlendirilmez.

Eğitim Programlarının Uzak Hedefi Bağlamında 4+4+4 Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi: Eğitim programlarının uzak hedefleri, eğitime kılavuzluk yapmak üzere, ülkenin eğitim politikası ve felsefesi doğrultusunda hazırlanan ve toplumun erişmek istediği genel idealleri belirler. Türkiye bağlamında referanslarını Anayasadan alan uzak hedefler, TES ile yetiştirilecek ideal insanın niteliklerini ifade eder. Soyut karakterli olup, sistemin niyetini gösteren uzak hedeflerin, eğitime kılavuzluk yapmak gibi bir misyonu vardır. Örneğin TES’in uzak hedefi, “Çağdaş medeniyetler düzeyine ulaşmak” olarak ele alınabilir (Hesapçioğlu, 1994; Ertürk, 1998; Sönmez, 2008a; Doğan, 1997; Gözütok, 2000).

Tartışmaya konu olan 4+4+4 eğitim sistemi, eğitim programlarının uzak hedefi bağlamında ele alındığında şu değerlendirme yapılabilir: 4+4+4 eğitim sistemi, genel anlamda işlevsel ve verimliliğini kaybetmiş, çağdaş dünyadan kopmuş ve bir tıkanmışlık görüntüsü veren TES’i çağdaş dünyaya uyumlu hale getirmek amacıyla gerçekleştirilen bir düzenlemedir. Bu düzenleme, okula başlama yaşı, zorunlu eğitim süresi ve eğitim kademeleri konularında yeni düzenlemeler getirirse de, eğitim programları konusunda 2004 yılı reformunun devamı ve hatta tamamlayıcısı niteliğinde sayılabilir. Hatta eğitim programlarının amaç, içerik ve sunumlarına odaklanan 2004 yılı reformunun eksik bıraktığı boyutların (seçmeli dersler ve programlar arası geçiş esnekliği gibi) 4+4+4 eğitim sistemi ile ikmal edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Karşıt program, içerisine gömüldüğü resmi programı yıkararak, yerine geçmeye çalışan programdır. Oysaki ne 2004 gerçekleştirilen ve ne de 2012 yılında yasalaşan 4+4+4 eğitim sistemi, eğitim programlarının hedefi noktasında önceki programlara zıt veya karşıt sayılamaz. Genel anlamda Devletin eğitime yüklediği temel misyon (uzak hedef), “muasır (çağdaş) medeniyetler seviyesine ulaşmak” olarak var sayıldığında ve TES ile yetiştirilmek istenen ideal insan profilinin çerçevesinin de 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile çizildiği kabul edilirse, 2004 reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi ile sözü geçen genel hedef ve temel kanunun ilgili hükümlerine dokunulmamışsa, bu reform ve sistemin, öncekilerinin zıddı olduğu iddia edilemez. Aksine 2004 reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi, adı geçen misyon ve ideali gerçekleştirmek yolunda atılmış ileri adımlar olarak nitelenebilir. Bu noktada eğitimin uzak hedefi bağlamında, 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi karşıt program değil; mevcut sistem ve programların ıslahı veya yeniden yapılandırılması olarak görülebilir.

İlgili Bakanın 4+4+4 eğitim sistemine yönelik olarak zikrettiği “paradigma değişimi” (Gençdal, 2012) iddiası, sistemin bünyesindeki eğitim programlarının öncelendiği felsefe ve epistemolojik taban itibarıyla anlamlıdır. Nitekim 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi ile gündeme gelen eğitim programlarının dayandığı felsefe ve epistemolojik taban itibarıyla, önceki eğitim programlarına “karşıt” bir konumda oldukları söylenebilir. Buna göre, Pozitivist ağırlıklı, Esasici eğitim felsefesine dayalı ve epistemolojik tabanı Newton paradigması olan önceki programlar, 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemiyle yerini, ilerlemeci eğitim felsefesi ve yapılandırmacı yaklaşıma dayalı ve epistemolojik tabanı kuantum paradigmasına yakın programlara bırakmıştır. Bunun anlamı TES, eğitimde konu ve öğretmen merkezli bir anlayıştan, öğrenci merkezli aktif bir anlayışa geçmiştir. Böylece daha önce öğretim sürecinde pasif bir rol verilerek üzerinde ayarlamalar yapılacak “nesne” olarak görülen öğrenci, sistemin “aktif öznesi” konumuna yükseltilmiştir. Teoride de olsa, paradigma değişimi anlamına gelen bu değişimler, önceki anlayışların “karşıtı” olarak kabul edilebilir. Ancak bu karşıtlık eğitim programlarının temel hedefi olan “toplumu çağdaş medeniyetler seviyesine çıkaracak bireyleri yetiştirmek olan” uzak hedef için söz konusu değildir. Bu noktada, belki 4+4+4 eğitim sistemiyle sözü geçen uzak hedefe giden yolun değiştirilmesinden söz edilebilir.

Eğitim Programlarının Sosyal Temeli Bağlamında 4+4+4 Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi: Son yıllarda bireysel boyutu öne çıkarılsa da, eğitimin bir de sosyal yönü olduğu gerçeği yadsınamaz. Çünkü bireyin, başta dünyayı algılama ve kendisini ifade etme aracı olan dili ile birlikte birçok diğer özelliğini toplum içinde kazandığı bir vakiydir. Bu bakımdan birey yetiştirme projesi olan eğitim programı, toplumdaki ve toplumsal (sosyal) yapıdan uzak kalmaz ve toplumun ihtiyaçlarına dayanmak durumundadır (Büyükkaragöz, 1997: 8). Çünkü eğitim genel anlamda, kişinin toplumsal (sosyal) ölçütlere sağlıklı uyumuna yardım eden bir süreçtir (Varış, 1996: 57-58). Dahası evrensel boyutları olsa da eğitim, kültürel bir olgudur. Eğitim programlarının sosyal temele dayalı olması gereğinin diğer bir gerekçesi de, ülke eğitimine yön veren eğitim felsefesinin, o ülkenin kültüründen (Demirel, 1999: 23) ve sosyal değerlerinden çıkıyor olmasıdır.

TES bünyesinde yer alan eğitim programları sosyal temel bağlamında ele alındığında, şu değerlendirme yapılabilir: İlk ve ortaöğretim eğitim programları, genel hatlarıyla Batıdan (Avrupa ve ABD) ithal edildiği için, bunların sosyal temellerinin zayıf olduğu söylenebilir. Bu zayıflık, sözü geçen programların toplumun kültürü ve gerçeklerine yeterince dayalı olamamasıyla ilgilidir. Bireylerin topluma sağlıklı uyumu bakımından risk teşkil eden bu durum, sözü geçen programların sosyal kabul düzeyini de olumsuz etkilemiştir. İthal ikameli eğitim programlarının kültür ve toplumsal gerçeklere uzak olmasının diğer bir sakıncası da, okuldaki eğitim programlarının öncelendiği değerler ile aile veya toplumun öncelendiği değerler arasındaki uyumsuzluğun, bireylerin kişilik gelişiminde

ve değerler sistemi oluşturmasında sorunlara yol açmasıdır. Böylece “okulun doğruları” ile “aile ve toplumun doğruları” arasında zihinsel olarak eşişki yaşayan bireyin sağlıklı kişilik gelişimi zorlaşmaktadır.

2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi, eğitim programlarının sosyal temeli bağlamında ele alındığında şu değerlendirme yapılabilir: 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi ile ilk ve ortaöğretim programlarında paradigma değişimi anlamında gelen düzenlemeler yapılmış olsa da, bu düzenlemelerin fikir ve felsefi kaynağı ve referansları büyük oranda ithaldir. O kadar ki, hattı zatinde büyük eleştirilere maruz kalmış bir kuram olan çoklu zeka kuramı 2004 yılı reformuyla yasal olarak TES bünyesine dahil edilmiştir. Böylece adı milli olan MEB, bize yabancı bağlamlarla üretilen ve “ayakları yere basamayan” bir kuramı (=nazariye) sistemin parçası haline getirmiştir.

Eğitimde yabancı düşünürlerin fikir ve görüşlerini referans almak, eğitimin iki temel görevinden birisi olan kültürü geliştirmek (diğeri kültürü yaşatmak) bakımından doğru olabilir, ama dozajı iyi ayarlanmak kaydıyla. Ülkemizde eğitim politikaları oluşturmada en st otorite olan MEB’in, eğitimde yabancı fikir ve felsefe ithal ederken daha seçici olmasını gerektiren birçok sebep vardır. Bunlardan birisi, özünde kültürel ve toplumsal bir olgu olan eğitime (Demirel ve Kaya, 2006; Göka, 2006; elikkaya, 1998; Ergün, 1987) ilişkin felsefe ve fikirlerin üretildikleri kültür ve ortama bağımlı oldukları gerçeğidir. Diğeri, aydınlanmanın da tetiklemesiyle “insanın” safiyetini büyük oranda yitirdiği batı toplumlarında, fitratı büyük orada örselenmiş ve zedelenmiş insan üzerinden üretilen psikolojik ve eğitimsel tezlere ne kadar güvenileceği sorundur. Nahlavi (1997: 24) bu konuyu, “Bugün insan, fitratından uzaklaşmış, gerek doğu’da ve gerekse batı’da, - Allahın rahmet ettiği müstesna- artık hakiki manada insanı temsil edemez olmuştur” şeklinde ifade etmektedir.

4+4+4 eğitim sistemi ile ortaokul ve lise programlarına eklenen seçmeli Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamberin Hayatı dersleri ve programlardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders içeriklerine Alevilik konusunun da eklenmesiyle, programların sosyal temelinin gclendirildiği söylenebilir. Böylece eğitim programları oluştururken MEB’in, bir taraftan yabancı fikir ve felsefelere referans vermesi, diğer taraftan bu programları toplumsal talep ve gerçeklere dayandırmaya çalışması, eğitimin kültürü yaşatma ve geliştirme görevleri ile yine eğitimde milli-evrensel dengesi kurma arayışı olarak değerlendirilebilir. Bu arayışın, TES’in zamanın ruhuna uygun hale getirilmesi (ağdaşlaşma) ile toplumu bir arada tutmada imento görevi yapan sosyal sermayeye katkı sağlaması beklenebilir.

Eğitim Kademeleri Bağlamında 4+4+4 Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi: Eğitimde 4+4+4 eğitim sistemi ile 6287, 222, 3308, 4306 ve 2547 sayılı kanunlar ile 1739 sayılı METK’nda yapılan değişiklikler ve eklemelerle daha önce aslında demokratik anlamda normal olmayan bir süreçte yasalaşan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasına son verilmiştir. 2012-2013 eğitim-ğretim yılından itibaren

kademeli olarak uygulanacak olan bu sistemle zorunlu eğitim süresi 4 yıl ilkokul 4 yıl ortaokul 4 yıl lise olacak şekilde 12 yıla çıkarılmıştır. Bu değişikliğin uygulamasıyla 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitiminin sakıncaları arasında sayılan gelişim özellikleri itibarıyla aralarında önemli farklar bulunan farklı yaş grubundaki öğrencilerin aynı mekânları kullanması ve bunun sonucunda yaşanan “akran baskısı, okul içi şiddet ve taciz” gibi olaylar ile taşınmalı eğitimden kaynaklanan sakıncaların da (Öztürk, 2012) azalması beklenmektedir. Bu itibarla yapılan değişiklik 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitiminin sakıncaları arasında sayılan bazı olumsuzlukları da gidermesi beklenmektedir.

4+4+4 eğitim sisteminin belki de en önemli katkılarından birisi de, seçimlik ders uygulamaları ile lise kademesinde, yaygın eğitim yoluyla öğretime imkan tanıyan esnek uygulamasıdır. Çünkü günümüzde eğitimin mekan ve zamana bağlı olma zorunluluğunu savunmak kolay değildir. Herkesi belli süreçlerden geçirerek şablonize etmek, Modernizmin vatandaşı eğitimle hizaya sokma alışkanlığının yansımasıdır. Günümüz eğitim sistemleri, “kim neyi ne zaman öğrenmek isterse”, bu talebe cevap vermenin yollarını aramaktadır. Eğitimde uzaktan eğitim, e-learning, b-learning gibi alternatif eğitim uygulamalarının tartışıldığı bir ortamda, herkese aynı programı uygulamayı savunmak güçtür. Kaldı ki bugün bireyin okul dışında edindiği bilgi ve becerileri sertifikalandırarak, onu okulda bildiği konu veya derslerden muaf tutarak erken mezuniyetine imkan vermek gibi esnek uygulamalar tartışılmaktadır. Belli programlar çerçevesinde ebeveynlerin çocuklarını eğittiği “Ev okulu” gibi uygulamalar, eğitimde esneklik arayışlarının ipuçları olarak kabul edilebilir. Nitekim çok spesifik birkaç saha dışında, eğitimde gidişat “her yerde ve her zaman eğitim” uygulamasına doğrudur. Burada devlete düşen sertifikalandırma ve meşruiyet çerçevesini korumak olacak gibi görünmektedir. Dolayısıyla MEB, meşru olmak kaydıyla, okul sisteminin vermek istediği bilgi veya beceriyi, okul dışında kazanmış bireyin bu özelliklerini kabul etmek ve belgelendirmek durumundadır. Resmi otorite, “bütün çocuklar devletindir” modernist argümanı bir kenara bırakarak, bu konuda ebeveynlere ve topluma da güvenmek durumundadır. 4+4+4 eğitim sisteminin, eğitimde esnekliğe kapı aralayan, lise kademesinde yaygın eğitim yoluyla öğretime imkan tanıyan uygulaması, bu konuda atılmış bir adım kabul edilebilir. Kaldı ki daha önce ülkemizde uzan yıllar denen, aynı programın herkese belli mekânlarda ve belli sürelerde okutulması uygulanmasının başarılı olmadığı (Çağlar, 2001; Özden, 1999; Saydam 2005; Titiz 2004) da bilinmektedir. Bu durumda alternatiflere kapıyı kapamanın anlamı yoktur.

SONUÇ

Türkiye'nin eğitimde son yıllarda attığı iki önemli adım olan 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi için birçok eleştiri yapılabilir. Bu eleştiriler, eğitime konu olan insanın “eksikliği” ve “oluş hali” içerisindeki dinamik yapısı ile “insan yetiştirmek planı” olarak nitelenebilen eğitim programının sürekli iyi olma çabasının gereği olarak kabul

edilebilir. Nitekim literatürde, mükemmel, evrensel, olmuş-bitmiş ve tamamlanmış programdan söz edilemez. Aksine eğitim programları, gelişme ve değişimler karşısında sürekli güncellenme ihtiyacı içerisinde. Dolayısıyla MEB tarafından gerçekleştirilen 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemine yönelik eleştirileri, bu meyanda ele almak ve yapılan eleştiri ve değerlendirmeleri de, sistemin revizyonu için gerekli olan bilgiler ve veriler olarak görmek mümkündür.

2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi bünyesindeki ilk ve ortaöğretim programları, çalışmanın konusu olan karşıt program bağlamında ele alındığında, bunlar, dayandığı eğitim felsefeleri ile epistemolojik taban itibarıyla, önceki programlarının karşıtı kabul edilebilir. Çünkü Esasicilik eğitim felsefesi ve Newton paradigmasının aksine, 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi eğitim programları, bunların karşıtı olan İlerlemeci eğitim felsefesi ve kuantum paradigmasını önelemektedir. Bunun eğitime yansımaları ise, önceki anlayışın aksine; öğretmen merkezli eğitimin yerini öğrenci merkezli eğitimin alması, eğitim sürecinde pasif bir rol verilen nesne bireyin yerini sürecin aktif öznesi olan bireyin alması ve öğretimin, nesnel bilgi anlayışında ziyade öznel bilgi anlayışına göre yürütülmesi şeklinde özetlenebilir.

Ancak 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi ile gündeme gelen ilk ve ortaöğretim programlarının uzak hedefleri itibarıyla önceki programların karşıtı değil, tamamlayıcıdır denilebilir. Çünkü Cumhuriyetin başından beri eğitime yüklenen temel misyon (uzak hedef), ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmasıdır. Bu misyon aynı zamanda Cumhuriyetin kuruluş felsefesinin eğitime yansımaları olarak da kabul edilebilir. 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi, bu hedefe yönelik ileri adımlar olarak kabul edildiğinde, önceki model, sistem veya programların tamamlayıcısı olarak değerlendirilebilir. Bu tamamlamanın, ülkemizi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak üzere, TES'i Çağa uyumlaştırma ve halkın taleplerine daha fazla yer vererek, eğitim programlarının sosyal temelini güçlendirme şeklinde tezahür ettiği söylenebilir. Bu tezahürün, ülkemizde uzun zamandır toplum ile okul arasında var olduğu söylene uyumsuzluğu (TES, 2001: 118) azaltması beklenebilir. Buna örnek olarak, eğitim programlarının sosyal temelini güçlendirilmesi amacıyla, ilgili program içeriklerine Alevilik konusunun da dahil edilmesi ile Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamberin Hayatı derslerinin seçmeli dersler olarak programlara eklenmesi gösterilebilir. TES'i Çağa uyumlaştırma ise, 2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi ile eğitim programlarının referanslarını çağdaş argümanlara dayandırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir denilebilir. Çünkü yakından bakıldığında, gerek 2004 yılı reformu ve gerekse 4+4+4 eğitim sisteminin ihdas edilmesinde, Başta Avrupa Birliği kriterleri ile eğitimdeki küresel eğilim ve uygulamaların dikkate alınmış olduğu görülebilir. Hatta sözü geçen reformlarda, eğitim programlarına dayanıklılık yapan fikir, felsefe, kuram ve modellerde bu dikkate alınmanın abartılmış olduğu ileri sürülebilir. Buradaki sorun, eğitimde çağdaş olmak iddiasıyla yapılan fikir, felsefe, kuram vb. ithalatının, eğitimin, kültürü yaşatmak ve geliştirmek

misyonları arasındaki dengeyi bozabilme potansiyelidir. Milli ruh ve vicdan inşa etme aracı olan eğitimde, küresel güçlerin hegemonyasına girmemek için, Türkiye’de bu konudaki itirazlara kulak vermekte yarar vardır.

2004 yılı reformu ve 4+4+4 eğitim sistemi, eğitimde karar verme ekseninden politik perspektiften ele alındığında, MEB’in sözü geçen reform ve sisteme karar verme iradesi, sivil otoritenin eğitimde inisiyatifini ele aldığı şeklinde yorumlanabilir. Hatta bu karar, bazı kesimler tarafından “darbeciler dayattı, milli irade düzeltti” (Eğitim-Bir-Sen, 2012) şeklinde dile getirilmiştir. Eğitimde en üst merci olan MEB’in eğitimde nihai kararı verme meşruiyetinin ise, demokrasilerdeki “halka dayanma”, “gücünü halktan alma”, “hesap verebilirlik” ve “gerektiğinde değiştirilebilirlik” gibi argümanlardan aldığı söylenebilir. Ülkemizde örnekleri çokça yaşanmış olan “Türkiye’nin özel koşulları vardır” türü söylemlere sığınarak, konuyla doğrudan ilgili olmayan kurum veya kuruluşlar ile bürokratik kademenin eğitimde inisiyatif veya rol alarak nihai kararları alması, bir temayül değil, olsa olsa kötü bir alışkanlıktır denilebilir. Modernizmin eğitimi “halkı, vatandaş adam etme” aracı ve bazen de sopası olarak görme anlayışına dayanan bu alışkanlığın ülkemizdeki tezahürü “halka rağmen halk için” (TES, 2001: 110) icraat yapmak şeklinde görülmüştür. Oysaki olması gereken, eğitim gibi hemen her kesimi doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren bir konuda karar alırken, ilgili resmi ve sivil tüm kurum ve kuruluşları olabildiğince sürece dahil etmek, bu süreçte bürokratik kademenin deneyimlerinden olabildiğince yararlanmak; ancak nihai kararı ilgili politik mercie bırakmak şeklinde olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Adem, M. (1995). *Demokratik laik çağdaş eğitim politikası*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Akçamete, G. (2008). Açılış konuşması (s. 3–8). *Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı*, 1–3 Mart, 2008, Ankara.
- Akyüz, Y. (1996). Eğitim tarihimizden bugün için çıkarılması gereken bazı dersler ve düşünceler, içinde *Eğitime Bakışlar* (Ed: İlhami Fındıkcı). İstanbul: Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları.
- Aydın, H. (2006). Eleştirel aklın ışığında postmodernizm, temel dayanakları ve eğitim felsefesi. *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.
- Bilir, M. (2006). Küreselleşme, kırsal kesimin dönüşümü ve eğitim. *Küreselleşme ve Eğitim Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 27-28 Şubat, 2006.
- Büyükkaragöz, S. (1997). “Kaynak ve metinler” program geliştirme. Konya: Öz eğitim yayıncılık.
- Çağlar, A. (2001). 21. Yüzyılda okulun değişen rolü ve yeni eğilimlere ilişkin iyimser bazı öngörüler içinde (Ed. Orhan Oğuz, Ayla Oktay ve Halis Ayhan). *21 Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi* (s. 81- 94). İstanbul: Sedar Yayıncılık.
- Çelikkaya, H.(1999). *Öğretmenlik mesleğine giriş (Eğitim ve Eğitimcilik)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Demir, V. (2012). Eğitim-İş'ten 4+4+4'e karşı mücadele çağrısı. <http://www.haberler.com/egitim-is-ten-4-4-4-e-karsi-mucadele-cagrisi-3890261-haberi/> Erişim: 09 Ağustos 2012.
- Demirel, Ö. (1999). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (2006). Eğitimle ilgili temel kavramlar, içinde *Eğitim Bilimine Giriş* (Ed. Özcan Demirel ve Zeki Kaya). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğan, H. (1997). *Eğitimde program ve öğretim tasarımı*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Eğitim-Bir-Sen (2012). 4+4+4 yeni eğitim sistemi, ne getiriyor? Neler olmalı? Ankara: Hermes Tanıtım Ofset.

- Erdoğan, İ. (2012). Eğitimci gözüyle 4+4+4 (ropörtaj, Yaşar Özay). <http://www.sabah.com.tr/Egitim/2012/03/14/egitimci-gozuyle-444> (Erişim: 25 Temmuz 2012).
- Ergün, M. (1987). *Eğitim ve toplum*. Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan Yayınları
- Gençdal, D. (2012). “4+4+4 Eylül’de uygulamada”. 13 Ağustos 2012 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20981139.asp> adresinden erişildi.
- Göka, E. (2006). Türk tipi öğrenme, içinde *yaşam boyu öğrenme* (Ed. Fevziye Sayılan ve Ahmet Yıldız). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Gözütok, D. (2000). *Öğretmenliği geliştirim*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Hesapçoğlu, M. (1994). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). *T.C. Resmi Gazete*, 28261, 11 Nisan 2012.
- Kurul, T. N. (2008). Türkiye’de eğitim politikalarının dönüşümü (s. 49–58). *Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı*, 1–3 Mart, 2008, Ankara.
- Mayring, P. (2000). *Nitel sosyal araştırmaya giriş* (Çev: A. Gümüş ve M. S. Durgun). Adana: Baki Kitabevi
- Merter, F. (2005). Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersi programının eğitim sosyolojisi bakış açısından olumlu ve olumsuz eleştirisi. *Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu* (430–439), Erciyes Üniversitesi, 14–16 Kasım, Kayseri.
- Nahlavi, A. (1997). *Çağdaş sorunlara karşı İslami eğitim* (Çev: İsmail Kodaz). Konya: Esra Yayınları.
- Özdem, G. (2008). Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan eğitim politikalarının ilköğretim okullarında yarattığı dönüşümün değerlendirilmesi (s. 243–251). *Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı*, 1–3 Mart, 2008, Ankara.
- Özden, Y. (1999). *Eğitimde dönüşüm, eğitimde yeni değerler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özgenç, N. (2012). KOBİDER: 4+4+4 modeli desteklenmeli, <http://www.hurriyetegitim.com/haberler/15.03.2012/kobider-444-modeli-desteklenmeli.aspx> (Erişim 18 Ağustos 2012).

- Öztürk, C. (2012). Daha iyi eğitim için 4+4+4 modeli, <http://haber.marmara.edu.tr/ozturk-daha-iyi-egitim-icin-444-uygulanmali> (Erişim 18 Ağustos 2012).
- Saiyidain, K. G. (2003). *İkbal'in Eğitim Felsefesi* (Çev: Necmettin Tozlu). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Saydam, A. (2005). Açılış Konuşması. *Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu* (s. 7–8). Erciyes Üniversitesi, 14–16 Kasım, Kayseri.
- Sönmez, V. (2008a). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*. Ankara: Öğretmen Yayınları.
- Sönmez, V. (2008b). Eğitim felsefesi alt grubu çalışma raporu (s. 193 -197). *Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı*, 1–3 Mart, 2008, Ankara.
- Şişman, M. (1999). *Öğretmenliğe Giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- TES (2001). *Türk Eğitim-Sen. 21'inci Yüzyılda Türk Milli Eğitimi* (Ed. İzzet Çevik). Ankara: İsmat Yayınları.
- Titiz, M. T. (2004). Milli Eğitim Sistemi: Mevcut durum ve geliştirme için politika önerileri. *AB Sürecinde Eğitimde Reform İhtiyacı Sempozyumu, Bildiriler: Eğitim-Bir-Sen, 2004*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Topçu, N. (1998). *Bütün Eserleri. Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tozlu, N. (2005). Necmettin tozlu ile eğitim meselelerimiz üzerine (Mülakat). *Muhafazakar Düşünce*, 2 (6): 141-149.
- Türkoğlu, A. (2005). *109 soruda öğretmenlik meslek bilgisine giriş*. İstanbul: Kare Yayınları.
- Uluğbay, H. (2012). 4+4+4 eğitim modeli ne getirecek ne götürecekt? http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=276 (Erişim 05 Ağustos 2012).
- Ünal, T. F. (2012). 4+4+4 sistemi: Avantaj ve dezavantajları, <http://yenisafak.com.tr/Yorum/?i=374285> (Erişim 23 Temmuz 2012).
- Ünder, H. (2008). Eğitimimizin bazı yönleri üstüne düşünceler (s. 233–242). *Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı*, 1–3 Mart, 2008, Ankara.
- Variş, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme: Teori, Teknikler*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.